

Ewaluacja w edukacji obywatelskiej

Analizowanie jakości pracy nauczyciela lub szkoły jest wartościowe i potrzebne, ponieważ oznacza inwestowanie w rozwój uczniów, nauczycieli i szkoły jako instytucji edukacyjnej. Działania projakościowe mogą odbywać się w różnych obszarach uznanych za ważne dla celów edukacji – także w ramach edukacji obywatelskiej. W tym kontekście stają się narzędziem demokratyzacji społeczeństwa.

Zgodnie z zaleceniami Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawie potrzeby włączenia treści dotyczących praw człowieka, demokracji i rządów prawa do programów nauczania wszystkich instytucji działających w warunkach edukacji formalnej i nieformalnej (Komitet Ministrów Rady Europy, 2010/7), zagadnienia edukacji obywatelskiej i edukacji na rzecz praw człowieka zostały uwzględnione w podstawie programowej kształcenia ogólnego.

Przedmiotem wiodącym w realizacji celów i zadań edukacji obywatelskiej i edukacji na rzecz praw człowieka jest wiedza o społeczeństwie realizowana w gimnazjum i liceum. Edukacja obywatelska obecna jest w różnym zakresie na wszystkich etapach edukacyjnych, w tym w klasach I–III w ramach edukacji społecznej i klasach IV–VI na lekcjach historii i społeczeństwa (komentarz do podstawy programowej przedmiotu wiedza o społeczeństwie, MEN, 2008). Edukacja obywatelska i edukacja na rzecz praw człowieka promują wartości takie jak: wolność,

sprawiedliwość, patriotyzm, różnorodność, równość, szacunek dla praw człowieka, równość wszystkich ludzi, solidarność czy tolerancja oraz dotyczą problemów prawnych, kulturowych, środowiskowych i globalnych (Brander i in., 2005), co powoduje, że jej cele mogą być osiągnięte na zajęciach ze wszystkich przedmiotów, a także w sposób międzyprzedmiotowy.

Zamieszczenie tych treści w podstawie programowej i realizacja zadań z nimi związanych na zajęciach edukacyjnych to dopiero początek kształtowania umiejętności i postaw obywatelskich dzieci i młodzieży. Właściwa realizacja podstaw programowych wymaga od nauczycieli systematycznego pozyskiwania informacji zwrotnej o przebiegu i efektach ich pracy oraz brania odpowiedzialności za jakość edukacji i rozwój szkoły. Takie działania wartościujące mogą mieć formę autorefleksji nauczyciela lub badań prowadzonych na użytek projektu, nauczyciela albo w związku ze sprawowanym przez dyrektora nadzorem pedagogicznym.

Znaczenie ewaluacji w procesie zapewniania jakości pracy szkoły

Zachodzące w świecie przeobrażenia cywilizacyjne i społeczne powodują wzrost oczekiwań dotyczących efektów pracy szkoły. Chęć sprostania rosnącym wymaganiom sprawia, że szkoła musi dbać o jakość, rozwijając się poprzez analizowanie zachodzących w niej procesów i uzyskiwanych efektów oraz wprowadzając na tej podstawie zmiany.

Założenie stałego rozwoju szkoły tożsame jest z prowadzeniem badań nad jakością pracy, dzięki którym uzyskuje się użyteczny materiał informacyjny. Systematyczne prowadzenie badań i wykorzystywanie ich wyników w praktyce zwiększa odpowiedzialność za własne działanie osób w nich uczestniczących (Mazurkiewicz, 2010). Jednym z narzędzi pracy nad jakością jest ewaluacja, czyli „proces gromadzenia, opracowywania i komunikowania informacji na temat wartości przypisywanej działaniom podejmowanym w szkole/placówce edukacyjnej” (Mizerek, 2010).

▶ Aktualnie w praktyce szkolnej spotykamy kilka rodzajów ewaluacji, wyróżnianych ze względu na zakres, przedmiot, czas prowadzenia, uwarunkowania formalnoprawne czy podmiot odpowiedzialny za jej prowadzenie. Wielu nauczycielom ewaluacja kojarzy się głównie z nadzorem pedagogicznym, zgodnie z którym szkoły i placówki oświatowe mają obowiązek przeprowadzania ewaluacji wewnętrznej i wykorzystywania jej wyników do doskonalenia jakości pracy szkoły (MEN, 2009). Dla nauczycieli z krótszym stażem pracy (kontraktowych i mianowanych), starających się o dalsze stopnie awansu zawodowego, ewaluacja może oznaczać przede wszystkim wymóg proceduralny awansu (MEN, 2004). Każdy nauczyciel pozyskujący informacje zwrotne o przebiegu, efektach i zewnętrznym odbiorze swoich indywidualnych działań oraz wykorzystujący zebrane dane do doskonalenia swojego warsztatu pracy ma udział w procesie zapewniania jakości pracy szkoły i przyczynia się do jej rozwoju.

W zależności od wybranego rodzaju ewaluacji oraz określonego jej przedmiotu, ewaluacja może dostarczyć różnorodnych i użytecznych informacji o badanej społeczności, warsztacie pracy nauczycieli, potrzebach uczniów i rodziców, stanie realizacji podstawy programowej, przebiegu działań w projekcie, stopniu osiągnięcia założonych

celów, jakości programu nauczania i innych. Istotą ewaluacji jest zbieranie danych o faktycznym stanie rzeczy i porównywanie ich ze stanem oczekiwanym.

Rzetelnie przygotowana i przeprowadzona ewaluacja pomaga odpowiedzieć na pytania:

- Jak pracujemy?
- Czy robimy to dobrze?
- W jakim miejscu jesteśmy?
- Jakie są nasze mocne i słabe strony?

Pozwala ustalić potrzeby w obszarach wymagających doskonalenia. Owocem takich działań będzie z jednej strony samopoznanie społeczności szkolnej (projektowej lub samopoznanie siebie jako nauczyciela), zaś z drugiej – samodoskonalenie, ponieważ uzyskane wyniki badań wykorzystuje się do formułowania wniosków i rekomendacji przydatnych w pracy. Na ich podstawie podejmowane są różne decyzje rzutujące na kierunek przyszłego postępowania: utrzymanie koncepcji pracy, potrzebę zmodyfikowania przyjętych rozwiązań lub w szczególnych przypadkach zaprzestanie określonych działań.

Proces ewaluacji, zarówno w sensie działań jednostkowych nauczycieli jak i działań ogólnoszkolnych, inspirowane jest do wprowadzania zmian i jest punktem wyjścia do rozwoju szkoły. Wszystkie sposoby analizowania

jakości pracy nauczyciela lub szkoły jako instytucji edukacyjnej, czy też wdrażanych programów i projektów są wartościowe i potrzebne, ponieważ oznaczają inwestowanie w rozwój uczniów, rozwój zawodowy nauczycieli i rozwój szkoły jako instytucji.

Ewaluacja w edukacji obywatelskiej

Każde działanie szkoły i nauczyciela powinno być celowe i podlegać wartościowaniu. Na ogół przedmiotem prowadzonych w szkołach badań ewaluacyjnych są zagadnienia o charakterze ogólnym, takie jak realizacja podstawy programowej, zajęcia pozalekcyjne czy współpraca z rodzicami (ewaluacja wewnętrzna), lub zagadnienia związane z realizacją projektów zewnętrznych itp. Szczególną wartością działań projakościowych, wynikającą z autonomii szkoły, jest możliwość kreowania własnego pomysłu na rozwój i uczenia się na własnych sukcesach i błędach. W związku z tym pozyskiwanie informacji zwrotnej o jakości pracy może odbywać się także w obszarach uznanych za ważne dla osiągnięcia celów edukacji obywatelskiej. Są nimi zadania dla niej określone, w tym zadania nauczyciela wiedzy o społeczeństwie czy historii i społeczeństwa, a także warsztat pracy nauczycieli innych przedmiotów uwzględniających treści edukacji obywatelskiej i edukacji na rzecz praw człowieka. ▶

► Przykładowe tematy ewaluacji:

- aktywność uczniów na rzecz społeczności lokalnej;
- kształtowanie społecznych postaw uczniów;
- program nauczania przedmiotów: wiedza o społeczeństwie czy historia i społeczeństwo;
- projekt w edukacji obywatelskiej;
- wykorzystywanie oferty organizacji pozarządowych działających na rzecz praw człowieka i demokratyzacji społeczeństwa;
- zaangażowanie uczniów w życie klasy i szkoły;
- zainteresowania ucznia sprawami publicznymi;
- znajomość zasad i procedur demokracji;
- zasady rządzące życiem klasy;
- metody pracy w edukacji obywatelskiej i edukacji na rzecz praw człowieka.

Proces zapewniania jakości i edukacja obywatelska są ze sobą ściśle powiązane z uwagi na osadzenie ich w realiach wartości i zasad demokratycznych. Procesy jakościowe, w tym ewaluacja, wymagają między innymi umożliwienia każdemu zainteresowanemu uczestnictwa i wyrażania swoich opinii we wszystkich etapach, jawności procedur, kryteriów oceny, narzędzi, wyników i wniosków z ewaluacji (Berdzik, 2010). Ponadto procesy zapewnienia jakości

w edukacji obywatelskiej wiążą się z dzieleniem odpowiedzialności, przejrzystością, odpowiedzialnością wobec interesariuszy, autonomią wprowadzania zmian, decentralizacją systemu podejmowania decyzji (Birzea i in., 2009). Rzetelne prowadzenie ewaluacji edukacji obywatelskiej jest jednocześnie wdrażaniem edukacji obywatelskiej w praktyce. W tym kontekście proces ewaluacji, poprzez wkład w budowanie szeroko rozumianej jakości edukacji, staje się narzędziem demokratyzacji społeczeństwa.

Etapy postępowania ewaluacyjnego

Badania ewaluacyjne cechuje procedura postępowania oparta na metodologii badań społecznych. Prowadzi się je zarówno w odniesieniu do całej szkoły rozumianej jako placówka oświatowa lub projektu, jak i do pracy pojedynczych nauczycieli.

W postępowaniu ewaluacyjnym wyróżnia się trzy główne etapy:

1. Przygotowanie (planowanie i projektowanie ewaluacji, tworzenie narzędzi badawczych).
2. Realizacja (prowadzenie badań, analiza wyników badań, przygotowanie raportu z ewaluacji).
3. Podsumowanie (sformułowanie i upowszechnienie wniosków i rekomendacji).

Każdy z elementów procesu ewaluacji wymaga czasu, zaangażowania i co najmniej podstawowego poziomu wiedzy z metodologii badań. Planując przeprowadzenie ewaluacji, trzeba zdawać sobie sprawę z tego, że na przyszłe działania może mieć wpływ właściwe zaprojektowanie koncepcji badań, które rzutują na konstrukcję narzędzi badawczych, a następnie na jakość wyników i wniosków. W projekcie ewaluacji określa się przede wszystkim: przedmiot ewaluacji, cele, pytania kluczowe, kryteria i wskaźniki, metody/techniki i narzędzia badawcze, źródła informacji. Przykład projektu ewaluacji wybranego aspektu edukacji obywatelskiej zamieszczono poniżej.

Przed przystąpieniem do badań właściwych przeprowadza się badania pilotażowe w celu weryfikacji narzędzi ewaluacyjnych. Następnie zgodnie z harmonogramem wykonuje się kolejno zaplanowane badania, dbając o to, by czynności ewaluacyjne nie zakłócały zwykłego rytmu pracy szkoły. W czasie prowadzenia ewaluacji należy zadbać o właściwą atmosferę, świadomość wagi wartościowania działań oraz poczucie bezpieczeństwa osób badanych.

Wyniki badań opracowuje się w dowolnej formie raportu, np. w postaci papierowej lub elektronicznej. Najistotniejszą jego częścią są wnioski i rekomendacje, które ►

Edukacja obywatelska w Europie – najnowsza publikacja Komisji Europejskiej

Najnowszy [raport](#) Eurydice Citizenship Education in Europe (Edukacja obywatelska w Europie) informuje, że wszystkie państwa członkowskie UE włączyły edukację obywatelską do swoich programów nauczania w szkołach podstawowych i średnich oraz realizują trzy główne modele: nauczanie oddzielnego przedmiotu, zintegrowanie w ramach przedmiotów lub obszarów edukacyjnych, element nauczania międzyprzedmiotowego. Głównym celem edukacji obywatelskiej jest kształtowanie krytycznego myślenia, umiejętności analitycznych i postaw sprzyjających aktywnemu uczestnictwu w życiu szkolnym i społecznym. ●

► upowszechnia się w badanej społeczności i wykorzystuje do planowania przyszłej pracy. Dlatego rekomendacje formułuje się w sposób praktyczny, wskazując co należy zrobić, kto i kiedy powinien podjąć te działania.

Przy założeniu, że proces ewaluacji i wdrażania zmian będzie trwał nieustannie i zostanie starannie przygotowany, można sądzić, że jakość pracy, w tym jakość edukacji obywatelskiej, będzie wypracowywana coraz bardziej świadomie i skutecznie.

Przykład projektu ewaluacji w edukacji obywatelskiej

I Przedmiot ewaluacji:

- wykorzystywanie oferty edukacyjnej organizacji pozarządowych działających na rzecz praw człowieka i demokracji społeczeństwa.

II Cele ewaluacji:

- cel poznawczy – pozyskanie informacji na temat oferty edukacyjnej organizacji pozarządowych działających na rzecz

praw człowieka i demokracji społeczeństwa, przydatnej w nauczaniu edukacji obywatelskiej;

- cel praktyczny – uwzględnienie oferty edukacyjnej organizacji pozarządowych działających na rzecz praw człowieka i demokracji społeczeństwa do realizacji celów edukacji obywatelskiej.

III Pytania kluczowe:

1. W jaki sposób szkoła wykorzystuje ofertę edukacyjną organizacji pozarządowych działających na rzecz praw człowieka i demokracji społeczeństwa?
2. W jakim stopniu szkoła korzysta z oferty edukacyjnej organizacji pozarządowych działających na rzecz praw człowieka i demokracji społeczeństwa?

IV Kryteria ewaluacji:

- przydatność oferty edukacyjnej organizacji pozarządowych w realizacji edukacji obywatelskiej i edukacji na rzecz praw człowieka;

- możliwość uwzględnienia innych form współpracy w kolejnym roku szkolnym.

V Wskaźniki:

- wyniki analizy dokumentów wskazujące na co najmniej 5-krotną zbieżność potrzeb związanych z realizacją celów edukacji obywatelskiej z ofertą organizacji pozarządowej;
- opinie nauczycieli potwierdzające przydatność propozycji organizacji pozarządowych.

VI Metody/techniki badań:

- analiza dokumentów (oferta organizacji pozarządowej w postaci informatora lub strony internetowej, podstawa programowa);
- badanie ankietowe lub wywiad z nauczycielami.

Próba badawcza:

- 100% nauczycieli;
- oferta edukacyjna 3 organizacji pozarządowych działających na rzecz praw człowieka i demokracji społeczeństwa.

Renata Stoczkowska

Bibliografia

Berdzik J., (2010), *Ewaluacja jako podstawowa strategia rozwoju edukacji*, [w:] *Ewaluacja w nadzorze pedagogicznym. Konteksty*, Mazurkiewicz G. (red.), Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego. | Birzea C. i in., (2009), *Poradnik zapewniania jakości edukacji obywatelskiej w szkołach*, Warszawa: CODN. | Brander P. i in., (2005), *Kompas. Edukacja o prawach człowieka w pracy z młodzieżą*, Warszawa: Stowarzyszenie dla Dzieci i Młodzieży SZANSA, CODN. | Komitet Ministrów Rady Europy, (Zalecenie Rec/2010/7), *Karta Edukacji Obywatelskiej i Edukacji o Prawach Człowieka*. | Mazurkiewicz G. (red.), (2010), *Ewaluacja w nadzorze pedagogicznym. Odpowiedzialność*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego. | Mizerek H., (2010), [Efektywna autoewaluacja w szkole. Od czego zacząć](#), [w:] *Materiały Programu Wzmocnienia Efektywności Systemu Nadzoru Pedagogicznego i Oceny Jakości Pracy Szkoły*, | *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 października 2009 r. w sprawie nadzoru pedagogicznego*, Dz.U. z 2009, Nr 168, poz. 1324. | *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół*, Dz.U. z 2009 r., Nr 4, poz. 17. | *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 1 grudnia 2004 r. w sprawie uzyskiwania stopni awansu zawodowego przez nauczycieli*, Dz.U. z 2004 r., Nr 260, poz. 2593, z późn. zm.